

Бојка ЂУКАНОВИЋ*

О ЕНГЛЕСКОМ ИНТЕРЕСОВАЊУ ЗА КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

У више британских извора забиљежено је да је краљ Никола I Петровић Његош, попут својих славних претходника на црногорском пријестолу, Петра I и Петра II, и попут свога оца Мирка, био и пјесник.

Иако књижевни рад краља Николе није мали и незнатан, на енглески је преведена само једна његова поетска драма и неколико краћих лирских пјесама. Разлог томе је, највјероватније, сами карактер књижевног стваралаштва краља, задоцњелог романтичара, стваралаштва скоро у потпуности потчињеног његовој државној политици.

У цјелости је преведена и објављена књажева поетска драма *Балканска Царица* (1913), и пјесме *Онамо, 'намо* (1877), *У камен шемељац насљедникова дворца* (1894), поетски телеграм *На бијелом Оногошију* (1877), и пјесма *С' Веледушноџ Албиона* (1907) која до сада није код нас објављена, и нашој јавности је до данас остала непозната.

Први преводилац књижевних дјела краља Николе I на енглески језик био је један од најпознатијих, ако не и најзнаменитији британски научник-археолог, сер Артур Џон Еванс.¹

Потом су дјела нашега краља-пјесника преводили Воислав М. Петровић,² Д. Ц. Волнеј, велечасни Др. М. Гастер и путописац Виљем Де Кју.

Балканска царица, драма у три чина његове висости краља Николе од Црне Горе, како стоји на насловној страници превода, објављена је у Лон-

* Доктор англистике, редовни професор Филозофског факултета у Никшићу.

¹ *Sir Arthur John Evans* (1851-1941), енглески археолог; од 1898. вршио ископавања на острву Криту, где је открио преисторијске градове Кносос и Фестос и читаву, дотле слабо познату, критску или минојску културу. Вршио је археолошка и географска истраживања и у Црној Гори.

² *Voislav M. Petrovitch* бавио се преводјењем са српског на енглески наших народних пјесама, пословица; објавио је и избор из поезије Мићуна Павићевића у преводу на енглески. Објављивао у Њујорку и Лондону.

дону 1913. године. Преводиоци су били Woislav M. Petrovitch и Д. Ц. Волнеј.³

Поетски телеграм *На бијелом Оногошћу* и пјесма *Онамо*, 'намо објављени су на енглеском језику у преводу Сер Артура Цона Еванса у Лондону 1877. године.

Сер Артур Еванс у свом писму упућеном познатом британском часопису, *Manchester Guardian*-у, са Цетиња 8. септембра 1877 године, касније објављеном у његовом познатом дјелу *Илирска њисма*,⁴ забиљежио је како књаз Никола пјесничким телеграмом јавља Књегињи о паду Никшића.

Цетиње, 8 септембра

Књаз Никола је црногорски пјесник и у поетској китици од четири стиха телеграфски је јавио својој супрузи вест о паду Никшића.

Војвода Пламенац ми је рекао да је његово височанство, седећи са њим и турским командантом непосредно после предаје града, у веселом расположењу дао одушке својим осећањима у овим стиховима.

То је сасвим хомеровски стих и преводилац мора да употреби архаични ритам:

На бијелу Оногошту застава се моја вије,
А Пламенац војевода под њом рујно вино пије;
Око њега барјактари загракташе ка орлови;
А Никшићи сјетни, тужни, сад су мени сви робови!⁵

³ The Empress of the Balkans. A Drama in Three Acts by H.M. King Nicholas of Montenegro. Adopted from the Servian Original by W. M. Petrovitch and D. J. Volnay, London: Eveleigh Nash 1913. pp.195.

⁴ Sir Arthur John Evans, *Illyrian Letters A Revised Selection of Correspondence from the Illyrian Provinces of Bosnia, Herzegovina, Montenegro, Albania, Dalmatia, Croatia and Slavonia, Addressed to the Manchester Guardian during the Year 1877.* London: Longmans, Green, and Co., 1878

⁵ У *Сабраним дјелима* краља Николе (*Пјесме*, Цетиње 1969) објављеним у редакцији Риста Драгићевића, Сава Вукмановића и др Николе С. Мартиновића дат је друкчији, мање вјероватан и прихватљив опис тренутка када је настао овај 'пјеснички телеграм'. У напомени бр.14 на страни 358 стоји следеће објашњење: „Пјесму је књаз Никола испјевао приликом освојења Никшића, старог Оногошта, 27. августа 1877. Четрдесет дана Црногорци су нападали и опсиједали град; четрдесет осмог, послје сунчевог огранка, изашао је турски војни заповједник са својом пратњом да се лично преда књазу. Један црногорски барјактар, који је био најближи градским зидинама, не чекајући да се изврше све формалности предаје, утрчао је кроз притворена врата, за момнат се попео на градске зидине и забоо крсташ барјак, уза силне покличе војника. Књаз, који је у тај мах на коњу обилазио око утврђења, када је угледао своју поперену заставу, извадио је књижицу из џепа, откинуо листић из ње и на њему написао горње

Да ли би човјек могао наћи подеснију депешу којом би завршио нашу малу црногорску „Илијаду“?⁶

У опису прославе пада Никшића, организоване на Цетињу, Еванс, опијен призором из хомеровских времена, даје поетичан опис црногорских ратника који, „са јатом дивних дјевојака“, играју оро.

„Ови оријаша старога свијета“, каже сер Артур Еванс, „имају и своје епско пјевање. Народ се свија око кола и играча и излива, одмерено, песму древну по тоновима и стиху и тако њом прати игру... Ове су баладе песничке хронике непрестане борбе за слободу током четири столећа и слушаоцима изгледају прожете телом и крвљу генерацијама херојских предака.“⁷

И тако до касно у ноћ. А потом слиједи опис:

„Већ је касно доба ноћи. Књегиња се већ повукла. Митрополит даје знак да се заврше свечаности и одлази према манастиру. Гомила га слиједи и спонтано и природно прихвата најузбудљивију црногорску пјесму: која додирује најсветлије успомене и најдраже инспирације народа чије су три четвртине још поробљене. И та пјесма инспирише у свако доба, али сада десетороструко више, лахоре нада које изгледају ближе реализацији него у макоје доба током прошла четири столећа. *Онамо, 'намо за брда она'*⁸ гдје се вјечно одмара и спава највећи српски цар и, попут Карла Великог, Артура и Барбаросе, чека у својој легендарној пећини час кад ће га пробудити вила, његова чуварица.

Је ли заиста дошао дан слободе? Рефрен сваке стопе одзвања меланхоличним одјеком:...“⁹

стихове. Потом, машући листићем да га неком преда за пошту, потекла је маса Црногораца да се полеме. Али први је на свом хату, којег је баш тога јутра добио на поклон од књаза, стигао војвода Шако Петровић, који је узео пјесму и као брзојав упутио је књагињи Милени.“ Сам садржај ‘телеграма’, међутим, упућује на закључак да је Евансов опис вјеродостојинији. А. Ц. Еванс је тада био на Цетињу, и вијест о предаји Никшића дочекао је у друштву књегиње Милене, о чему такође постоји лијеп запис у *Илирским њисмима*.

⁶ А. Ц. Еванс, *Илирска њисма*. Превео Милутин Дрецун. Сарајево: Веселин Маслеша 1967, п.135.

⁷ *Ibid*, п.137-138.

⁸ Пјесма *Онамо 'намо* оцијењена је као снажно проживљени и из дубине душе отргнути патриотски поклич младог црногорског књаза и пјесника. Пјесма је пронијела име свога аутора код свих словенских народа који су је радо преводили и популарисали. По мишљењу Лазе Костића, она својом љепотом превазилази руску, мађарску и енглеску народну химну. Види: Саво Вукмановић, *О њисци и о његовом дјелу*, предговор тому *Пјесме* у Цјелокупним дјелима Николе I Петровића Његоша, Цетиње 1969, стр.15

⁹ *Ibid*, п.138.

И потом слиједи цјеловит превод пјесме *Онамо, 'намо...*

Виљем Милер, опет, у свом опису сусрета са књазом Николом, наводи да је књаз објавио једну збирку пјесама, које су преведене на њемачки и руски. „Једна од његових скорашњих пјесама, написана 19. априла, када је постављен камен темељац престолонаследникове нове резиденције, кружила је по Цетињу током моје посјете, одштампана златним словима, у издању народне штампарије.” Ова пјесма објављена је у сабраним дјелима краља Николе под називом „У камен темељац наслједникова Дворца”. Милер је ову пјесму објавио у свом путопису у преводу „из пера велечасног Др. М. Гастера”:

Happy may this palace be
To my son Danilo;
God has sent him a treasure,
His blessing from on high.

With him piety and justice
Shall always abide;
In my son the poor
Shall have a defender of their rights.

May he lead a happy life
With his loving companion,
And with beauty and health
May he be surrounded by children.

Through my song the voice of sons
Made this palace tremble,
And round them gathered
The brave brother Servians.

Милер такође напомиње да се *Балканска царица*, драма коју је написало његово височанство, приказује понекад у „позоришту, у којем путујуће групе често изводе српске комаде”.¹⁰

¹⁰William Miller, „Mountaineering in Montenegro. An Interview with Prince Nicholas”. *Westminster Review*, London 1894, vol.142 p.409-410

“A poet himself like his father Mirko and his predecessor, the famous *Vladika* or Prince-Bishop, Peter II., whose portrait adorns the salon of the hotel, and whose tomb is distinctly visible for miles around on the summit of Lovcen – Prince Nicholas has published a volume of verses, which have been translated into German and Russian. A recent poem of his, written on April 19-th, when the foundation-stone of the Crown Prince’s new residence was laid, was in circulation at Cetinje during my visit, printed in gold letters, and issued from the public press. The following is a translation of it, from the pen of the Rev. Dr. M. Gaster: ...

Много је занимљивији запис Виљема Де Кјуа, у којему је сачувана, по мени, нама до данас непозната пјесма књаза Николе.

У свом путописном дјелу „Посматрач на Блиском истоку”,¹¹ у поглављу насловљеном „Аудијенција код књаза Николе”, аутор је забиљежио разговор са књазом, у којем, у једном тренутку, са политичких прилика прелазе на књижевност:

Запитан каква је тренутна позиција Црне Горе према Енглеској, књаз је одговорио:

„Енглеска је, као што знате, највећи пријатељ Црне Горе...Ја, лично, осјећам највеће поштовање и дивим се вашој великој земљи. Ми Црногорци увијек имамо на уму да нам је управо Гледстон дао приморски појас уз Јадранско море са Улцињем. Он је био велики човјек, и њега се с поштовањем сјећа сваки човјек у Црној Гори. И Тенисона, такође, ја сам његов велики обожаваатељ. Много ми се допада његова поезија.”

„И ви сте пјесник, господине”, додао сам сјећајући се да је више поетских драма проистеклих из његовог пера успјешно постављено на сцену.

Његово Височанство се осмјехнуло, и лагано повукао дим из своје цигарете.

„Написао сам једну или двије мање ствари, истина је; али ништа *of late*.”

„Питам се да ли да се усудим да замолим ваше Височанство да ми напише неколико стихова за сјећање на ову посјету?” Замолио сам не без извјесне стрепње, извјесног устручавња.

„О! – па – нећу да обећам”, насмијао се. „Све зависи да ли ћу за то бити расположен.”

„Али покушаћете, зар не?”

И књаз је потврдно климнуо.¹²

Касније, прије него што је напустио Цетиње, добио је на поклон и стихове, уз извјесну мистификацију. Наиме, стихови су били написани специјално за њега, „од стране једног Црногорског пјесника који је велика личност, али који није желио да му се наведе име. У свом путопису, аутор их је објавио и у оригиналу, и у свом преводу на енглески.¹³ На нашем језику стихови гласе:

A drama by his Highness, called the *Empress of the Balkans* is sometimes performed at the theatre, where Serb plays are given by travelling companies at frequent intervals.”

¹¹ William De Queux, *An Observer in the Near East*. Illustrated by photographs by the Author and Princess Xenia of Montenegro. London: Eveleigh Nash 1907.

¹² Ибид, п.32.

¹³ Пјесма у преводу Виљема Де Кјуа гласи:

From the great-souled Albion,
Two Arms were stretched
To help Montenegro
In her heroic sufferings.

С' веледушног Албиона
 Пружише се двије руке
 Црној Гори да помогу
 У јуначке њене муке

С' врућом рјечу на устима
 Гладстон диже Црногорце
 А Тенисон за најпрве
 У свијет их брои борце

На глас своих Великана
 Британски се народ трже
 Да поможе да заштити
 Црну Гору из најбрже

Посла своје бојне лађе
 Што на течност господствују
 Веледушно да заштите
 Домовину милу Моју

With fiery word on his lips
 Gladstone lifts up Montenegrins,
 While Tennyson declared them
 The very first fighters in the world.

On the call of their great men,
 British people rose up
 In quickest manner, to help
 And to protect Montenegro.

They despatched their war-ships,
 Which rule over the seas,
 Generously to protect
 My Fatherland so dear to me.

Oh! Thanks to thee, hundredfold thanks,
 Noble race of men.
 As long as the world lasts,
 As long as the mountains above Dulcigno stand,

Will remain grateful to thee,
 This handful of falcons,
 To whose help thou didst come
 By the road of the waves. (p.37)

О фала ти по сто пута
Благородни људи Соју
Док је свјета док је греда
Над Улцињем које стоју

Храниће ти благодарност
Ова шака соколова
Коима си у помоћи
Стига путем од валова.¹⁴

Угледни гост је пошао са Цетиња понијевши са собом необичне поклоне: Данилов крст, орден којим га је књаз одликовао за испољену храброст, и наведене стихове.

Могуће је да књаз, притиснут жељом да удовољи своме госту, није био задовољан изведбом ове пјесме, која, дефинитивно, има све атрибуте његове пригодне поезије.

У Енглеској је била позната чињеница да је краљ Никола једном пригодном пјесмом захвалио великом британском државнику Гледстону, за пријатељство и подршку коју је пружио Црној Гори да би се одлуке Берлинског конгреса и заиста реализовале.¹⁵

Британац Херберт Вивјен у свом краћем путопису „Црна Гора”, објављеном у лондонском часопису *Fortnightly Review* 1912. године, забиљежио је како се приликом њиховог сусрета: „Краљ... подсјетио свих услуга које је Енглеска учињела Црној Гори, и увјерио ме је да је сваки Енглец добродошао на његов двор. Њега је с великом љубазношћу примила краљица Викторија и краљ Едвард када је био у Енглеској; никада не може заборавити пријатељско осјећање које је читав наш народ показао. Његово особито поштовање према покојном господину Гледстону добро је познато. Његово краљевско височанство чак је написало и једну пјесму о њему и не поустаје с изражавањем срдачности кад год прими неког Енглеца.”¹⁶

У *Сабраним дјелима* краља Николе нема пјесме посвећене Јуерту Гледстону, те је сасвим могуће да Херберт Вивјен има на уму пјесму *С' веледушног Албиона*, која је у Енглеској већ била објављена 1907. године.

¹⁴ Ibid, p.36-37.

¹⁵ Британцима ова чињеница није била необична будући да је и краљица Викторија писала пјесме.

¹⁶ Herbert Vivian, „Montenegro”, *Fortnightly Review*, London 1912, vol.98 p. 853-854.

„The king recalled the services which England had rendered to Montenegro, and assured me that an Englishman is always welcome at his Court. He had received much kindness from Queen Victoria and King Edward when he was in England; he could never forget the friendly spirit, which our whole people had displayed. His particular regard for the late Mr. Gladstone is well known. His Majesty had even written a poem about him, and never tires of expressing his affectionate enthusiasm whenever he receives an Englishman.”

Summary

Only few works by King Nikola I Petrovic Wegos were translated into English, and published in England. Those were his poetical drama *The Empress of the Balkans* (in 1913), three poems (*Onamo, 'namo*, in 1877, *U kamen temeljac nasljednikova dvorca*, in 1894, and *S veledusnog Albiona*, in 1907), and a poetical telegram (*Na Bijelom Onogostu*, in 1877). His works were translated by Sir Arthur John Evans, Woislav M. Petrovitch, D. J. Volnay, Rev. Dr. M. Gaster and William De Queux.